

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.9.151](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.9.151)

УДК: 332.012

О. Є. Зарічук,
здобувач, заст. керуючого відділенням АТ АКБ "АРКАДА" у м. Вінниця
ORCID: 0000-0002-6661-8028

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ ПОЗАМІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

О. Zarichuk
Vinnytsia National Agrarian University, postgraduate

IMPROVEMENT OF THE CONCEPTUAL APPARATUS OF SUBURBAN TERRITORIES

В статті проаналізовано понятійний апарат, який характеризує позаміські території. Виявлено несформованість та різноманітне трактування в науковій літературі категорій "сільська місцевість" та "сільська територія". З'ясовано відсутність єдиного бачення ієрархічної підпорядкованості позаміських територій. Акцентовано увагу на потребі виокремлення сільських територій та сільської місцевості в структурі об'єднаних територіальних громад в разі їх об'єднання навколо міст. З огляду на спільність житлового укладу, а також профілю зайнятості населення вказано на недоречність віднесення до категорії міст переважної кількості селищ міського типу. На основі аналізу діючого законодавства, міжнародної практики та досліджень вітчизняних науковців, уточнено визначення понять "сільська місцевість" та "сільська територія". З метою класифікації типів позаміської місцевості, запропоновано модель інституційного оформлення ієрархічної підпорядкованості позаміської місцевості, яка включає у себе наступні ланки: сільські населені пункти, сільські території та сільську місцевість. При цьому, кожна наступна ланка передбачає включення у себе попередньої.

In this article the conceptual apparatus was analyzed which characterize the extra-terrestrial territories. Unformed and diverse interpretation in scientific literature categories "countryside territories" and "countryside locality" was found. It was suggested the refined definition the specified categories on the basis of current legislation allays is, international norms and other national scientists researches, which. The territories which are part of rural settlements as well as adjacent to them which are cultivated by residents of adjacent rural settlements are considered rural. At the same time, countryside area – these are the territories which located outside the cities. Therefore, the concept of "countryside area" is wider then the category of "countryside territory". The article clarifies the lack of a unified vision of hierarchical subordination of suburban territories, taking into account the above conclusions. The attention was accented on necessity "countryside locality" and "countryside terrotories" deputation in case of their association around cities in the structure of united territorial communities. From point of view on community housing and population employment profile in this article was pointed to irrelevance in the definition as cities the most villages of urban type. "Countryside locality" and "countryside territories" concept were speciflicated and based on current legislation, international practice and researches of

domestic scientists. For the purpose of suburban territories classification the model of institutional type hierarchical subordination was proposed which include the following sections: countryside settlements, countryside localities, countryside territories. Herewith each next section provides including the previous section. Considering the logical subordination, we consider that the proposed hierarchical structure of the suburban area is institutionally stable and clear. Therefore, a proper refinement of the conceptual apparatus in terms of the delimitation of categories of rural areas and rural territories in the course of further scientific exploration will allow to describe more accurately the phenomena and processes investigated in the suburban environment, avoiding ambiguities and confusions in interpretations.

Ключові слова: *сільська місцевість; сільські території; сільський населений пункт; селища міського типу; ієрархічна підпорядкованість позаміських територій.*

Key words: *countryside locality; countryside territories; rural settlements; hierarchical subordination of suburban territories.*

Постановка проблеми. В Україні функціонує потужна наукова школа, об'єктом дослідження якої є економічні процеси, які відбуваються в сільській місцевості. Результатом її діяльності є велика кількість наукових робіт, які висвітлюють проблематику розвитку позаміських територій. У вказаних роботах широко використовуються такі терміни як “сільська місцевість” та “сільські території”. Зачасту автори наукових праць ототожнюють вказані поняття, або взаємозаміняють їх, використовуючи в якості синонімів. Проте, не зважаючи на морфологічну та синтаксичну спорідненість вказаних термінів, вони мають різне смислове навантаження. Відтак, використання категорій “сільська місцевість” та “сільські території” зачастую призводить до виникнення плутанини та невірною трактування результатів дослідження. Тому, з метою забезпечення більш точного викладення матеріалу при здійсненні опису наукових досліджень економіки позаміського середовища, уникнення двозначностей трактувань актуальною є потреба уточнення понятійного апарату в частині уточнення визначення сутності таких категорій як “сільська місцевість” та “сільські території” та їх взаємної підпорядкованості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні дослідженням понятійного апарату позаміської території присвячено роботи ряду науковців. Так, у працях Маліка М., Мельника С., Славова В., Коваленка О., Павлова О., Якуби К. здійснено спроби розкрити сутність поняття “сільська територія”. В роботах Олійника А., Степаненко О. Залізка В. досліджується категорія “сільська місцевість”, робляться висновки щодо її підпорядкованості відносно категорії “сільська територія”. Водночас, відсутність єдиного трактування вказаних термінів, а також єдиної ієрархічної структури їх підпорядкованості обумовлює потребу здійснення подальших наукових досліджень.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є уточнення понятійного апарату в частині визначення понять “сільська місцевість” та “сільські території”, а також відтворення ієрархічної структури позаміської місцевості.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує несформованість та різноманітне трактування таких ключових понять як “сільська місцевість” та “сільські території”. Наразі, в стані науковців відсутнє єдине бачення тлумачення вказаних термінів та визначення їх взаємної підпорядкованості.

Так, законопроектом “Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості”, сільську територію визначено як територію “... на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15-50 відсотків” [1]. Недоліком вказаного формулювання стала практична складність виокремлення частки сільського населення в сукупній масі людей, проживаючих на потенційній сільській території.

За твердженням Славова В. та Коваленка О., сільська територія – це економіко-екологічна категорія, регіонально-територіальне утворення зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь [2, с.69]. На нашу думку, таке визначення є занадто громіздким та складним, його ефективне використання у прикладних сферах потребувало б розробки спеціальної методичної літератури щодо безпомилкової ідентифікації вказаної категорії.

Більш лаконічним у визначенні терміну “сільська територія” став Павлов О., який трактував вказану дефініцію як “гетерогенне, поліфункціональне утворення з населенням як системоутворюючим елементом” [3, с.17]. Проте, лаконічність вказаного формулювання не додала йому зрозумілості та однозначності у трактуванні.

Деякі вчені при трактуванні категорії “сільська територія” зосередились на певних її особливостях. Так, Якуба К. сконцентрувався на економіко-географічних показниках місцевості, визначивши сільські території в

якості “територіально-просторового розміщення сукупного ресурсного потенціалу сільських населених пунктів” [4, с.74]. Малік М. вибрав за основу категорії часу та функціональності, визначивши сільські території як “історично сформовану в історично визначених межах системну сукупність, що поєднує в собі організаційно-територіальну (село, район) і територіально-функціональну приналежність (виробництво, переробка, реалізація) сільськогосподарської продукції” [5, с.53]. Проте, під зазначені критерії попадають й міста (особливо малі міста), які спеціалізуються на випуску й переробці сільськогосподарської продукції та не попадають приміські “спальні” поселення, села в рекреаційних, промислових зонах, сільські зони обслуговуючого типу (транзитні, туристичні, тощо).

На нашу думку, найбільш точно визначення терміну “сільська територія” дав відомий економіст, професор Мельник С., визначивши її як “історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує організаційну й функціональну сукупність селищ, сіл, хуторів, односімейних та інших жилих утворень, які знаходяться під юрисдикцією сільських (селищних) рад” [6, с.342]. Таким чином, згідно даного визначення, базою сільських територій є саме житлові утворення, адміністративно віднесені до відповідних сільських (селищних) рад. Вважаємо, що трактування терміну “сільська територія”, запропоноване Мельником С. є найбільш вдалим з усіх, приведених вище, оскільки ключовим елементом сільських територій визначається людина та її життєвий ареал, формалізований у вигляді житла.

Проте, особливості життєвого укладу українських селян передбачають ведення натурального господарства на відповідних землях. В класифікації Державного комітету України із земельних ресурсів такі землі відносяться до категорії “земель для ведення особистого селянського господарства”, та можуть знаходитись за межами населених пунктів [7]. У зв’язку з цим, пропонуємо відмовитись від обмеження границь сільської території адміністративними межами сільських (селищних) рад, включивши до складу таких територій землі, використовувані мешканцями прилеглих населених пунктів для ведення особистого селянського господарства.

Таким чином, проаналізувавши роботи вітчизняних науковців, врахувавши особливості життєвого укладу українських селян та спрямування даної наукової роботи, пропонуємо визначити сільські території як елемент поселенської мережі у складі житлових утворень мешканців сільських населених пунктів та використовуваних ними прилеглих земель для ведення особистих селянських господарств.

Територія як системоутворювальне явище розподіляється на міську та сільську підсистеми [8, с.266]. Просторову організацію сільської підсистеми уособлює в собі термін “сільська місцевість”.

За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), сільська місцевість охоплює населення, землю та інші ресурси відкритого ландшафту та дрібних поселень за межами безпосередніх економічних сфер впливу великих міських центрів [9, с.6].

Згідно Закону України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність”, сільська місцевість – це території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [10].

В наукових колах тлумачення терміну “сільська місцевість”, в основному, збігається з трактуванням, запропонованим діючим законодавством. Так, Олійник Я. та Степаненко А. під сільською місцевістю розуміють “... сукупність людей, територій та інших ресурсів суспільного ландшафту і малих населених пунктів за межами безпосередньої сфери економічної діяльності великих міських центрів” [11, с.70].

Виходячи з наведених трактувань, є очевидним, що поняття “сільська місцевість” використовується для визначення позаміської місцевості та включає в себе сільські території.

Деякі вчені висловлюють думку, відмінну від загальноприйнятої. Так, базуючись на визначенні, даному в Географічному енциклопедичному словарі Радянської енциклопедії за 1988 рік [12], вітчизняний науковець Залізко В. стверджує, що сільська місцевість – це земля, водні, лісові та інші природні ресурси, що зосереджені в околі хуторів, сіл та селищ, в яких проживає населення. [13, с.196]. Таким визначенням Залізко В. виносить межі сільської місцевості за рамки життєвого простору селян та не вважає сільські населені пункти частиною сільської місцевості. Проте, надалі розвиваючи свої твердження, він зазначає, що “... сільська територія – така сільська місцевість, для якої виконується хоча б одна з умов: знаходяться виробничі (переробні) потужності, наявна соціально-культурна сфера, наявне адміністративне управління.” [13, с.196]. Тим самим, вчений заперечує своє попереднє визначення сільської місцевості та ставить її у підпорядковане відношення до сільських територій. Вважаємо, визначення, дані Залізко Д. термінам “сільські території” та “сільська місцевість” суперечливими, а їх взаємну підпорядкованість такою, що не відповідає усталеним поглядам наукової спільноти.

Водночас, з огляду на приведені вище праці інших авторів, норми діючого законодавства, а також світову практику, є очевидною підпорядкованість сільських територій відносно сільської місцевості. Відтак, термін “сільська місцевість” є ширшим понятійно та інституційно він включає у себе категорію “сільські території”. При цьому інституційне оформлення ієрархічної підпорядкованості позаміської місцевості передбачає формування базових ланок, першою з яких виступають сільські населені пункти. Наступною, більш широкою ланкою є сільські території, які включають в себе сільські населені пункти та прилеглі до них землі для ведення особистого селянського господарства. Найбільш широкою ланкою інституційного оформлення ієрархічної підпорядкованості позаміської місцевості є сільська місцевість, яка включає в себе території поза межами міст та до складу якої входять сільські території та сільські населені пункти (рис.1).

З огляду на логічну підпорядкованість, вважаємо, що запропонована ієрархічна структура позаміської місцевості є інституційно стійкою та зрозумілою. Відтак, відповідне уточнення понятійного апарату в частині розмежування категорій сільська місцевість та сільські території при здійсненні подальших наукових розвідок дозволить більш точно описувати досліджувані в позаміському середовищі явища та процеси, уникнувши двозначностей та плутанини в трактуваннях.

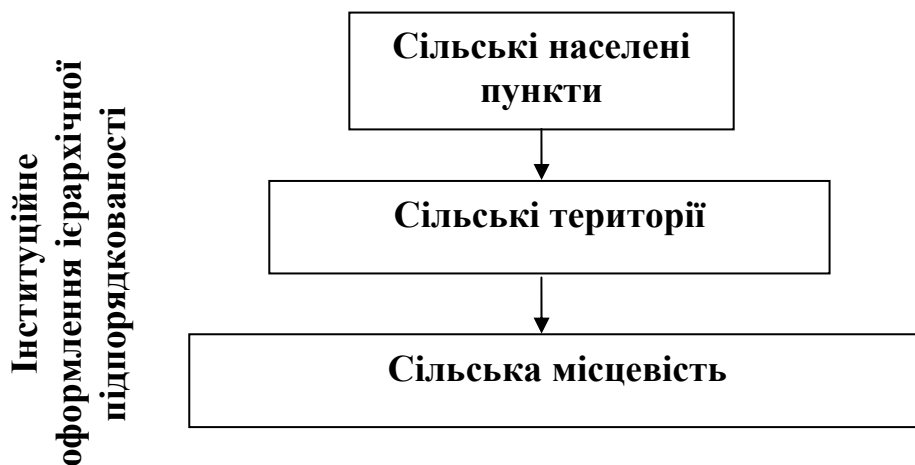

Рис. 1. Ієрархічна структура позаміської місцевості

В той же час, слід зауважити, що наразі в сільській місцевості відбуваються процеси, які в найближчому майбутньому потребуватимуть коригування запропонованої ієрархічної структури позаміської місцевості. В першу чергу, вони пов'язані з набираючими обертів об'єднаннями сільських населених пунктів з містами в об'єднані територіальні громади. Відтак, відкритим залишається питання спільного врядування, розподілу фінансових потоків, публічних платежів у межах об'єднаних територіальних громад між міськими та сільськими населеними пунктами та адекватне їх відображення в ієрархічній структурі позаміської місцевості.

Крім того, потребує вирішення питання включення до ієрархічної структури позаміської місцевості тих селищ міського типу, які, формально, згідно адміністративного устрою, відносяться до категорії міських територій, а фактично (в переважній більшості), майже не відрізняються (ні за профілем зайнятості ні за життєвим укладом населення) від сільських населених пунктів.

Опрацювання вказаної проблематики потребуватиме подальших наукових досліджень як понятійного апарату, так і сутнісних характеристик позаміської місцевості та її ієрархічної структури.

Висновки. Наразі в науковій літературі спостерігається розмитість понятійного апарату визначення позаміських територій, відсутнє єдине бачення її ієрархічної структури. На основі аналізу діючого законодавства, міжнародних норм та досліджень інших вітчизняних науковців, автором запропоновано уточнене визначення категорій “сільські території” та “сільська місцевість”, запропонована модель ієрархічної структури позаміської місцевості, ключовими ланками якої (порядку зростання) є сільські населені пункти, сільські території та сільська місцевість. З'ясована потреба постійного моніторингу процесів, які відбуваються в сільській місцевості з метою подальшого уточнення як сутнісних характеристик, так і загальної ієрархічної структури позаміських територій.

Список використаної літератури.

1. Проект Закону України “Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості” [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id...>
2. Славов В.П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій / В.П.Славов, О.В. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2007. - №9. – С.68-71
3. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління : монографія / О. І. Павлов. – Одеса : Астропринт, 2006. – 360 с.
4. Якуба К. І. Трудовий потенціал сільських територій / К.І. Якуба // Вісник аграрної науки. – 2007. - №6. – С. 72-75
5. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М.Й. Малік // Економіка АПУ. – 2008. - №5. – С.51-58
6. Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села / С.І. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – С. 428
7. Наказ Державного комітету із земельних ресурсів “Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель” №548 від 23.07.2010 року [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10>

8. Бурова О. Б. Теоретичні основи розвитку сільських територій / О.Б.Бурова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес . - 2013. - Вип. 181(6). - С. 263-269.
9. A new paradigm of rural innovation : Learning from and with rural people and communities – OECD Publishing, 2014. - P.126
10. Закон України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” № 1807- IV від 17 червня 2004 року [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>
11. Олійник Я. Б. Соціальний розвиток села і територій сільського типу: [навч. посібник] / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: ВГЛ Обрії, 2003. – 128с.
12. Трешников А. Ф. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / [гл. ред. А.Ф. Трешников] – М.: Советская Энциклопедия, 1988. 432 с.
13. Залізко В. Д. Сутність поняття “сільська територія”: визначення та основні функції / Залізко В.Д. // Вісник Хмельницького національного університету – 2011 - №6, Т.1 – С.194-198.

References.

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), Draft Law of Ukraine “On Rural Territorial Infrastructure Planning”, available at: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id> (Accessed 03 Aug 2019).
2. Slavov, V.P. and Kovalenko, O.V. (2007), “Economic and energy system of sustainable development of rural areas”, *Visny`k agrarnoyi nauky*, vol.9, pp. 68-71.
3. Pavlov, O. I. (2006), *Sil`s`ki tery`toriyi Ukrayiny` : istory`chna transformaciya parady`gmy` upravlinnya* [Rural territories of Ukraine: historical transformation of the management paradigm], Astropry`nt, Kyiv, Ukraine.
4. Yakuba, K.I. (2007) “Labor potential of rural areas”, *Visny`k agrarnoyi nauky*, vol.6, pp. 72-75.
5. Malik, M. J. (2008), “On the issue of sustainable rural development”, *Ekonomika APK*, vol.5, pp. 51-58.
6. Mel`ny`k, S.I. (2004), *Social`no-ekonomichni problemy` vidtvorennya ta efekty`vnoho vy`kory`stannya resursnogo potencialu sela* [Socio-economic problems of reproduction and efficient use of rural resource potential], NNCz IAE, Kyiv, Ukraine.
7. State Committee on Land Resources (2010), Order “On Approval of the Classification of Specific Purposes of Land”, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10> (Accessed 03 Aug 2019).
8. Burova, O. B. (2013), “Theoretical foundations of rural developmen”, *Naukovy`j visny`k Nacional`nogo universy`tetu bioresursiv i pry`rodokory`stuvannya Ukrayiny`. Ser.: Ekonomika, agrarny`j menedzhment, biznes*, vol.181(6), pp. 263-269.
9. OECD (2014), A new paradigm of rural innovation : Learning from and with rural people and communities, OECD Publishing, Paris, France.
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Law of Ukraine “On Agricultural Advisory Activities”, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (Accessed 03 Aug 2019).
11. Olinik, Ya. B. and Stepanenko, A. V. (2003), *Social`ny`j rozvy`tok sela i tery`torij sil`s`kogo ty`pu* [Social development of villages and rural areas], VGL Obriyi, Kyiv, Ukraine.
12. Treshny`kov, A. F. (1988), *Geografy`chesky`j ency`klopedy`chesky`j slovar`. Ponyaty`ya y` termy`ny* [Geographical Encyclopedic Dictionary. Concepts and terms], Sovetskaya Ency`klopedy`ya, Moscow, Russia.
13. Zalizko, V. D. (2011), “The essence of the concept of "rural area": definition and main functions”, *Visny`k Hmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu*, vol.6, pp. 194-198.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2019 р.